AgEcon SEARCH
RESEARCH IN AGRICULTURAL & APPLIED ECONOMICS

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search
http://ageconsearch.umn.edu
aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

A magyar, német, lengyel és szlovák tejtermékek fázisárainak összehasonlítása

Aliczki Katalin – Mándi Nagy Dániel
Nyárs Levente – Papp Gergely

Kulcsszavak: tej, tejtermékek, termelői és fogyasztói árak.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A 2006–2009 közötti időszakban a tej fogyasztói ára Magyarországon volt a legmagasabb. A fogyasztói árak közötti árkülönbségek mögött számos tényező húzódik meg: az áfatartalom, a kereskedelmi láncok árpolitikája, a feldolgozói ár és végül a termelőknek fizetett felvásárlási ár. Az áfa mértéke alapvetően makrogazdasági adottság, egy adott ország gazdaságpolitikájának függvénye. Az EU régi tagállamaiban a kiskereskedelmi láncokkal kialakult kapcsolatrendszer és a piaci kultúra évtizedes fejlődés eredménye. Ezzel szemben a kelet-európai élelmiszerpiac szereplőire valósággal rászakadt az új típusú, tőkeintenzív kiskereskedelem, ami a korábban megszokotthoz képest alárendelt helyzetbe hozta az értékesítési láncban a beszállítókat, a termelőket. A tejtermékeket terhelő magas hazai feldolgozói árak mögött elsősorban a kedvezőtlen makrogazdasági, míg másodsorban az ágazati versenyhátrányok húzódnak meg.

BEVEZETÉS

Az elemzésben a magyar tejpiac kínálati oldalát vizsgáltuk az arra ható leginkább meghatározó szereplők: Magyarország, Szlovákia, Lengyelország és Németország tejtermelésének együttes elemzésével és összehasonlításával. A munka célja a tej és tejtermékek fogyasztói árának párhuzamba állítása volt az adott EU-tagállamokban, az eltérések számszerűsítésével és az árakat befolyásoló különböző tényezők bemutatásával.

A TERMELŐI TEJÁR

A magyarországi termelői árak a lengyel és szlovák árakhoz hasonlóan követik a németországi felvásárlási árakat (1. ábra). Németországban a tej felvásárlási ára 2007 őszén érte el a maximumot, ekkor 41,2 eurócentbe került a nyerstej litere. Lengyelországban egy hónapos, Magyarországon és Szlovákiában közel hasonló időben két hónapos csúszással lehetett érzékelni az áremelkedést. A német termelői ár 2008 elején indult csökkenésnek, ami két hónapos késést követően a magyar, lengyel és szlovák árakban is megmutatkozott. Az árak újabb, nagyobb léptékű visszaesése 2008 őszén következett be. Németországban egy év alatt több mint 12 euró/100 kilogrammal csökkent a tej felvásárlási ára, 2008 decemberében az ár mindössze 27,7 euró/100 kilogramm volt, ami a 2006. évi átlagnak felelt meg.

Magyarországon a tej felvásárlási árának meghatározásánál a feldolgozók többé-kevésbé egységes szerződéses alapárat alkalmaznak, amely a zsír- és fehérjetartalom függvényében változik, illetve néhány vállalatnál a mennyiség alapján differenciált. A feldolgozók alkupozíciója erős, hiszen nagyszámú, viszonylag szervezetlen termelővel állnak kapcsolatban.

1. ábra

A nyerstej termelői árának nemzetközi összehasonlítása

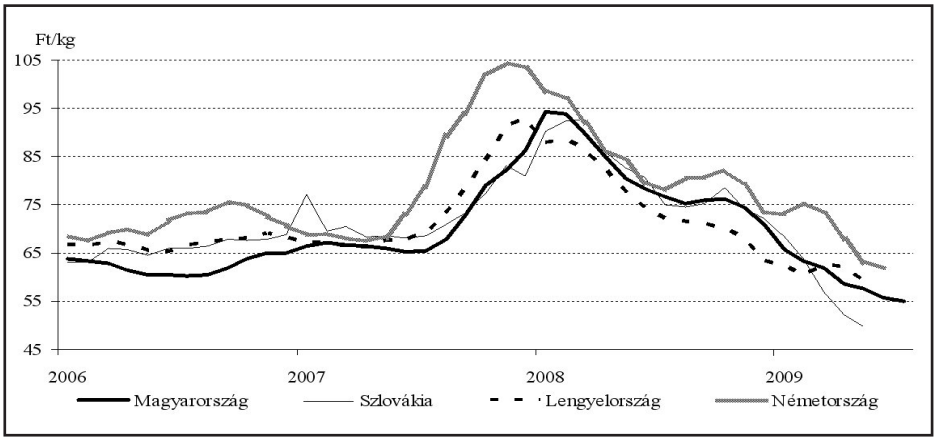

Forrás: CIRCA, AKI PÁIR

A feldolgozók közül a kisebbek több tucat, a nagyobbak akár 200 termelőtől vásárolnak fel tejet. A magyarországi árképzés hátránya, hogy a feldolgozók bizonyos mértékig képesek befolyásolni az árképzés alapjául szolgáló adatokat, amit az AKI által rendszeresen gyűjtött és publikált országos átlagárból vagy a terméktanács árstatisztikáiból kalkulálnak. Ennek az árkalkulációnak a problémája, hogy a lejelentett ár többnyire nem azonos a prémiumokkal és más kiegészítésekkel (úgymint szaktanácsadási, szállítási költségtérítéssel stb.) megfejelt összeggel, amelyet a beszállítók valójában kézhez kapnak. A meghatározott tejárat szintén torzítja, hogy a publikált ár múltbeli statisztikákon alapul, a lokális adottságokból eredő különbségeket nem tükrözi, ráadásul automatikusan visszahat az árképzésre. Fontos kiemelni, hogy a növekvő tejtöbblet miatt a feldolgozók egyre nagyobb volument, az összes beszállított tej 10–30%-át a spot piacról szerzik be.

A tejtermékek magyarországi piacára erős hatással van az EU-tagállamokban előállított tejtermékek árának változása. Ennek oka, hogy a kiskereskedelmi láncok más tagállamokból történő beszállításokkal alkalmazkodásra kényszerítik a magyarországi tejipart. Ezáltal a termelőket prés alatt tartó feldolgozókra a kereskedelem gyakorol nyomást. A kereskedők a fogyasztók megnyeréséért igyekeznek lenyomni az árakat, és olcsó importtermékekkel növelni vonzerejüket. A tejtermékpiacon erős a verseny, a feldolgozók egymás alá licitálnak, gyakran kénytelenek az önköltség alatti eladási árba is belemenni. A kiskereskedelmi láncok piaci stratégiája fogyasztócentrikus, árkövető magatartást folytatnak, és mivel egyre inkább a regionális beszerzés a jellemző, nincsenek tekintettel a tejtermelés és -feldolgozás lokális adottságaira, összefüggéseire.

A DOBOZOS TEJ

A dobozos tartós tej (UHT) fogyasztói ára a vizsgálatba vont tagállamok mindegyikénél követte a nyerstej termelői árának változását: a 2007/2008. kvótaévi növekedés, majd a 2008/2009. kvótaévi zuhanás után visszaállt a korábbi pályára (2. ábra). A magyar, szlovák és lengyel fogyasztói árak a német fogyasztói árak változásának megfelelően alakulnak.

A 2006–2009 közötti időszakban a dobozos tej fogyasztói ára Magyarországon

volt a legmagasabb: 2009 júliusában több mint 200 forintba került egy liter, míg a szlovák fogyasztók 134 forintot fizettek annak literéért. A fogyasztói árak kirívó különbsége mögött számos tényező húzódik meg: áfatartalom, a kereskedelmi láncok árpolitikája, a feldolgozói ár és végül a termelőknek fizetett felvásárlási ár.

2. ábra

A dobozos tartós tej fogyasztói ára

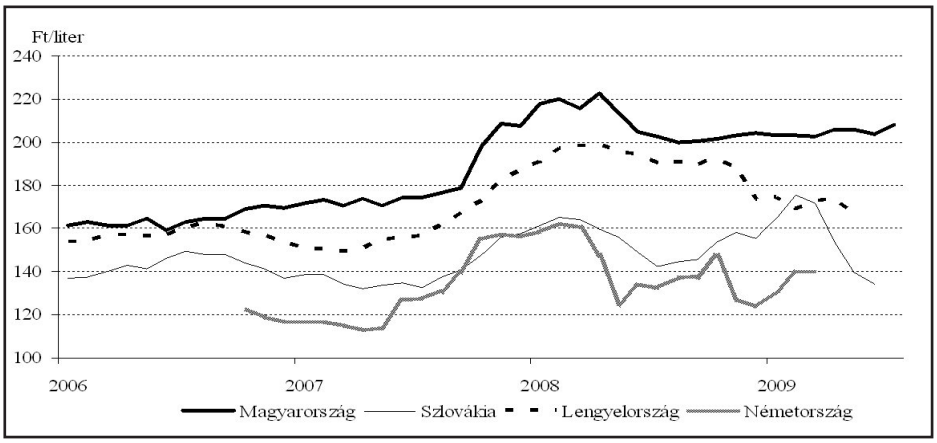

Forrás: AKI PÁIR, SUSR, GUS, GfK-ZMP, ZMP

Az UHT árképzésének vizsgálata során először az áfatartalmat vettük górcső alá. *Az áfa mértéke* a régió négy országában nagy eltéréseket mutat: *a dobozos tej árában literenként közel 42 forinttal Magyarországon volt a legmagasabb*, míg Lengyelországban mindössze 6 forintot tett ki 2008-ban. Az áfa mértéke alapvetően makrogazdasági adottság, egy adott ország gazdaságpolitikájának függvénye. Mivel az áfa a vásárlót/fogyasztót terheli, a vállalkozások szemszögéből elvileg költségsemleges, az eredményességet nem befolyásolja. Az értékesítések után beszedett, illetve a beszerzéseknél előzetesen felszámított hozzáadottérték-adó átmenő tételnek minősül, tényleges nagysága – első pillantásra – a vállalkozások számára mellékes. Ugyanez a helyzet a külkereskedelemben, illetve az intra-EU kereskedelemben: a versenyképességet a nettó költségek határozzák meg (az adót a célország veti ki). Ugyanakkor az áfa növeli a fogyasztói árat, ami negatívan hat a termék keresletére, ezáltal a termelésre is. Az előzetesen felszámított adó megfizetése és visszaigénylése között eltelő idő pedig pótlólagos tőkelekötést és -költséget jelent a termelőknek. Végső soron tehát az áfa közvetve mégis befolyásolja a vállalkozás eredményességét, és ezen keresztül a fejlesztési lehetőségeket is. Magyarországon az élelmiszerek és mezőgazdasági inputok áfaterhelése az OECD-tag EU-tagállamok körében az egyik legmagasabb (*Popp – Potori, 2009*).

A tej fogyasztói árát ugyancsak közvetlenül befolyásoló árképzés a kereskedelmi láncok szintjén megy végbe. Az elemzések során kiderült, hogy a kereskedelmi árrés Németországban volt a legalacsonyabb 2008-ban, literenként mindössze 15 forint. A vizsgált három kelet-közép-európai EU-tagállam esetében *Magyarországon és Lengyelországban volt a legmagasabb a dobozos tartós tej fogyasztói ára, vagyis a kiskereskedelem e két országban alkalmazta a legnagyobb árrést*, szemben Németországgal, ahol a nagy diszkontláncok (Aldi, Lidl) alacsonyabb kereskedelmi ár-

réssel dolgoztak. Ez nem jelenti feltétlenül azt, hogy a profitjuk is kevesebb, hiszen a költségeik is alacsonyabbak a jól megszervezett logisztikának, működő infrastruktúrának, illetve gyorsabb készletforgási sebességnek köszönhetően.

A harmadik vizsgált fázisár, a feldolgozói ár esetében már lényegesen kisebbek a különbségek, mint az áfa és a fogyasztói ár esetében. A feldolgozói árak tendenciái minden egyes országban megegyeztek a termelői ár változásával (nyilvánvaló, hogy a feldolgozói ár határozza meg a termelői ár változását). Az előzőekhez hasonlóan *Magyarországon a legmagasabbak a feldolgozói árak*, míg a legalacsonyabbak Németországban. A tejtermékek magas hazai feldolgozói árai mögött elsősorban a kedvezőtlen makrogazdasági, míg másodsorban az ágazati versenyhátrányok húzódnak meg. A makrogazdasági hátrányok közül kiemelendő a magas adó- és járulékteher, amely a versenytársakhoz képest aránytalanul nagy. Az ágazati hátrányok közül kiemelendő, hogy a hazai tulajdonú tejfeldolgozók még nem hajtották végre termelési szerkezetük racionalizálását, ami ugyancsak rontja költséghatékonyságukat és végső soron versenyhelyzetüket.

Az árszerkezetben *a termelői ár aránya a négy ország közül a legalacsonyabb Magyarországon (33%)*, a legmagasabb Németországban (57%) volt 2008-ban, annak ellenére, hogy Németországban volt a legkevesebb az UHT fogyasztói ára (3. ábra). A termelői ár viszonylag magas aránya Németországban többek között arra is visszavezethető, hogy a tejzsír és a tejfehérje aránya itt a legmagasabb, és *a németországi feldolgozók a tej beltartalmáért fizetnek*, szemben az „új" EU-tagállamokkal, ahol a termelői ár részesedése az árszerkezetben jóval kevesebb.

A 2006–2008 közötti időszakot vizsgálva kiderül, hogy az UHT fázisárai közül legnagyobb mértékben az áfatartalom növekedett Magyarországon, mintegy 68%-kal, míg a legkisebb mértékben, mindössze 6%-kal a feldolgozói ár (4. ábra). A három év során a kereskedelmi árrés Szlovákiában és Németországban csökkenést, míg Lengyelországban és Magyarországon számottevő mértékű növekedést mutatott. A legnagyobb mértékben, mintegy 40%-kal Magyarországon ugrott meg a kereskedelmi árrés 2006–2008 között.

3. ábra

Az UHT tej fogyasztói árának árképzése az EU néhány országában* (2008)

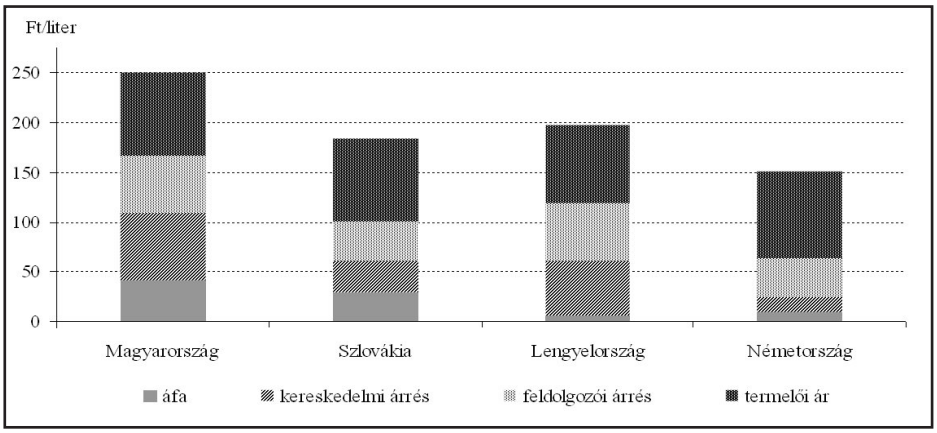

Forrás: AKI PÁIR, PPA ATIS, SUSR, SZIF, CZSO, MINROL, GUS, BMELV-ZMP, GfK-ZMP
Megjegyzés: *1,5%-os zsírtartalom, kivéve Magyarország, ahol 2,8%-os zsírtartalom.

A négy ország közül Németországban nőtt kimagaslóan (59%-kal) a feldolgozói ár, ami arra enged következtetni, hogy a német feldolgozók érdekérvényesítő képessége a kereskedelem felé jobb, mint a 2004-ben csatlakozott tagállamokban, ahol a feldolgozói ár növekedése – Lengyelországot kivéve – igencsak szerény mértékű volt az elmúlt években. A termelői ár Lengyelországban és Németországban 13%-kal, illetve 11%-kal, míg Magyarországon és Szlovákiában 29%-kal, illetve 22%-kal növekedett a vizsgált időszakban.

4. ábra

Az UHT tej fogyasztói árának fázisárai az EU néhány tagállamában* (2006–2008)

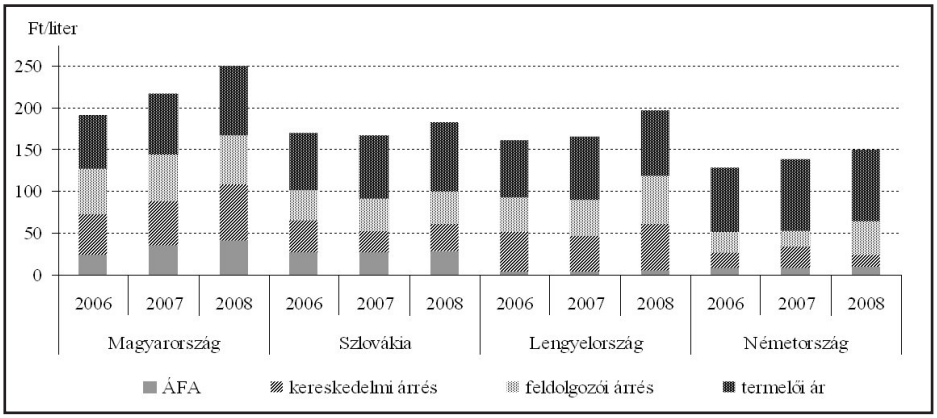

Forrás: AKI PÁIR, PPA ATIS, SUSR, MINROL, GUS, BMELV-ZMP, GfK-ZMP
Megjegyzés: *1,5%-os zsírtartalom, kivéve Magyarország, ahol 2,8%-os zsírtartalom.

A SAJT

A sajt fogyasztói ára a vizsgált országokban az eltérő adózási rendszer, a különböző nagyságú feldolgozási költségek, illetve a kereskedelmi láncok országspecifikus árpolitikája miatt jelentősen eltér. A különbségeket a fogyasztói árak éves és országos változásának összehasonlítása mellett a különböző fázisárak vizsgálatával elemeztük.

A sajt fogyasztói ára 2008 augusztusa és 2009 augusztusa között Magyarországon 21%-kal, Lengyelországban 18%-kal, Szlovákiában 11%-kal csökkent, míg Németországban 4%-kal nőtt. A fogyasztói ár a négy ország közül Németországban volt a legmagasabb, 2009 augusztusában kilogrammonként 1367 forint, míg Lengyelországban a legalacsonyabb, 1045 forint. Ugyanakkor Szlovákiában 1257 forintba, míg Magyarországon 1220 forintba került egy kilogramm sajt (5. ábra).

A sajt belpiaci értékesítése Magyarországon 7%-kal, külpiaci értékesítése 23%-kal csökkent 2008 első félévében. A kereslet csökkenése miatt a sajtkészlet csaknem háromszorosára emelkedett az előző év azonos időszakához képest. A hazai kereslet bővülése nyomán 2009 első félévében a sajt belpiaci értékesítése 29%-kal, külpiaci értékesítése 21%-kal nőtt. A termelés nem követte a kereslet változását, ami a sajtkészlet 77%-os csökkenését eredményezte. *A sajt kereslete árrugalmas*, ezért viszonylag szorosan követi a nyerstej árának változását. A nyerstej árának 2007 júliusa és 2008 júliusa között tapasztalt növekedése a sajt fogyasztói árában is megmutatkozott, habár az alapanyag árának 28%-os emelkedése Magyarországon csak 20%-kal növelte a sajt fogyasztói árát. A nyerstej termelői és a sajt fogyasztói árának emelkedése közötti különbség Szlovákiában volt a legmagasabb, ahol a nyerstej 40%-os

5. ábra

A sajt fogyasztói árának alakulása

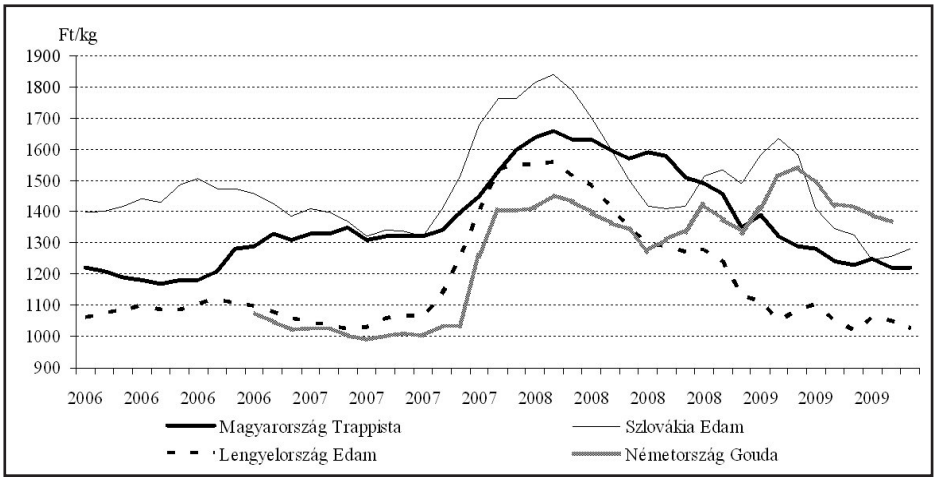

Forrás: KSH, APA ATIS, GUS-ZSRIR, ZMP

emelkedése mindössze 16%-os növekedést indukált a sajt fogyasztói árában.

A vizsgált országokban a sajt fogyasztói árában tapasztalható eltérés a fázisárak különböző nagyságára vezethető vissza (6. ábra). A sajt fogyasztói árába foglalt fázisárak és az adó arányának megoszlása szempontjából Magyarország és Szlovákia, illetve Németország és Lengyelország között vonható párhuzam.

6. ábra

A sajt fogyasztói árának fázisárai az EU néhány tagállamában (2006–2008)

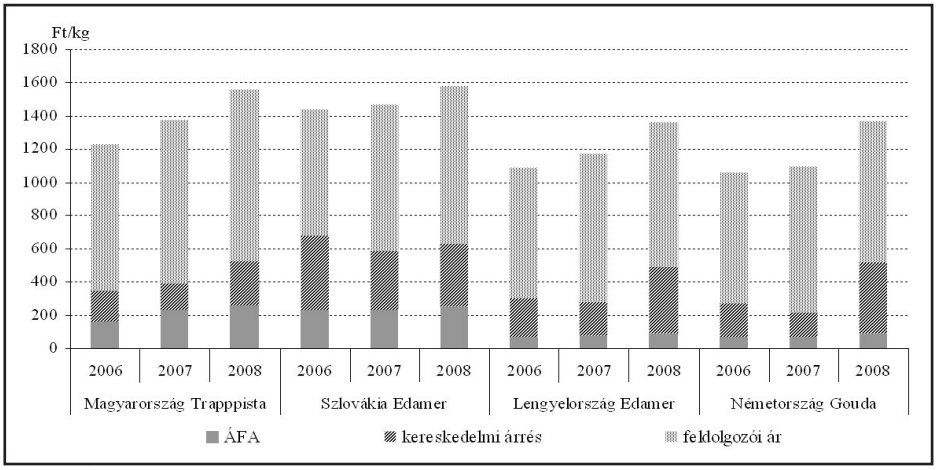

Forrás: AKI PÁIR, APA ATIS, GUS-ZSRIR, ZMP

Amíg Lengyelországban és Németországban az egy kilogramm sajtra jutó általános forgalmi adó 89 forint volt 2008-ban, addig Magyarországon és Szlovákiában ez csaknem annak háromszorosára, 260 forintra, illetve 253 forintra rúgott. Ez azt jelenti, hogy *Magyarországon és Szlovákiában a sajt fogyasztói árának több*

mint 16%-át az általános forgalmi adó tette ki, míg Lengyelországban és Németországban a fogyasztói árnak mindössze 6,5%-a volt az áfa.

A kereskedelmi szektor áralakító hatása a tejhez hasonlóan a sajt fogyasztói árában is erőteljesen megmutatkozik. *A kereskedelmi árrés Németországban volt a legmagasabb* 2008-ban, a fogyasztói ár 32%-át, azaz kilogrammonként 433 forintot tett ki. Lengyelországban a fogyasztói ár szintén jelentős része, 30%-a maradt a kereskedőnél 2008-ban, összesen 403 forint, *ugyanakkor Magyarországon 17%*, Szlovákiában 25% volt a kereskedelmi árrés, ami számszerűsítve hazánkban 270 forintot, míg a szlovákoknál 382 forintot jelentett kilogrammonként.

A sajt feldolgozói fázisárának tekintetében a két szélsőséget Magyarország és Németország képviselte 2008-ban, bár a két ország közötti eltérés nem volt olyan kirívó, mint az áfánál és a kereskedelmi árrésnél. Míg az egy kilogramm sajt után fizetett forgalmi adó Németországban a magyarországi áfa 34%-a volt, addig a kereskedelmi árrés Magyarországon 62%-kal, a feldolgozói fázisár 18%-kal haladta meg a németországit. A feldolgozói fázisár Magyarországon 1029 forint, Szlovákiában 948 forint, Lengyelországban 870 forint, míg Németországban 847 forint volt 2008-ban. *A feldolgozói fázisár a fogyasztói ár legjelentősebb tétele: Magyarországon 66%*, Lengyelországban 64%, Németországban 62%, míg Szlovákiában 60%.

Az elmúlt három évben a sajt fogyasztói árának fázisárait vizsgálva megállapítható, hogy Magyarországon 2006–2008 között a forgalmi adó aránya növekedett a legnagyobb mértékben. A sajt fogyasztói árának áfatétele 2006–2008 között 39%-kal nőtt, a kereskedelmi árrés 30%-kal, míg a feldolgozói fázisár 15%-kal emelkedett. Az áfa mértéke Szlovákiában 230-ról 253 forintra nőtt, ez az adótartalom 16%-os növekedését jelentette, Lengyelországban 21%-kal, míg Németországban 23%-kal lett magasabb az áfa 2006–2008 között, de még így sem érte el a 90 forintot kilogrammonként. A kereskedelmi árrés Németországban 54%-kal, Lengyelországban 43%-kal emelkedett 2006–2008 között. Magyarországon szintén nőtt, ellenben Szlovákiában 18%-kal csökkent a kereskedelmi árrés fogyasztói áron belüli aránya. A feldolgozói fázisár Szlovákiában 20%-kal, Magyarországon 15%-kal, Lengyelországban 10%-kal, Németországban pedig mindössze 6%-kal emelkedett 2006 és 2008 között.

A VAJ

A vaj fogyasztói ára (7. ábra) – más tejtermékhez hasonlóan – Németországban, Lengyelországban és Szlovákiában jelentősen csökkent, ellenben *Magyarországon nőtt 2009-ben*. Egy kilogramm vaj fogyasztói ára hazánkban 2009 augusztusában 5%-kal került többe, mint egy évvel korábban. Lengyelországban 20%-kal, Németországban 5%-kal, Szlovákiában 1%-kal csökkent, míg Magyarországon 2%-kal nőtt egy kilogramm vaj fogyasztói ára 2008 augusztusa és 2009 augusztusa között.

A vaj ára az elmúlt négy évben Magyarországon volt a legmagasabb. Egy kilogramm vaj 2009 szeptemberében 1984 forintba került, 23%-kal meghaladva a szlovákiai, 40%-kal a lengyelországi és 59%-kal a németországi árakat. A vaj fogyasztói ára 2007–2008 között, Németországot kivéve, mindenhol emelkedett. Magyarországon 7%-kal, Szlovákiában 6%-kal, Lengyelországban 15%-kal került többe egy kilogramm vaj.

A nyerstej árának emelkedése Magyarországon, Szlovákiában és Lengyelországban a vaj fogyasztói árának változásában is megmutatkozott. Amikor 2008-ban a nyerstej ára Magyarországon 12%-kal emelkedett, a vaj fogyasztói ára 8%-kal nőtt. Ugyanakkor Szlovákiában a nyers-

7. ábra

A vaj fogyasztói árának alakulása

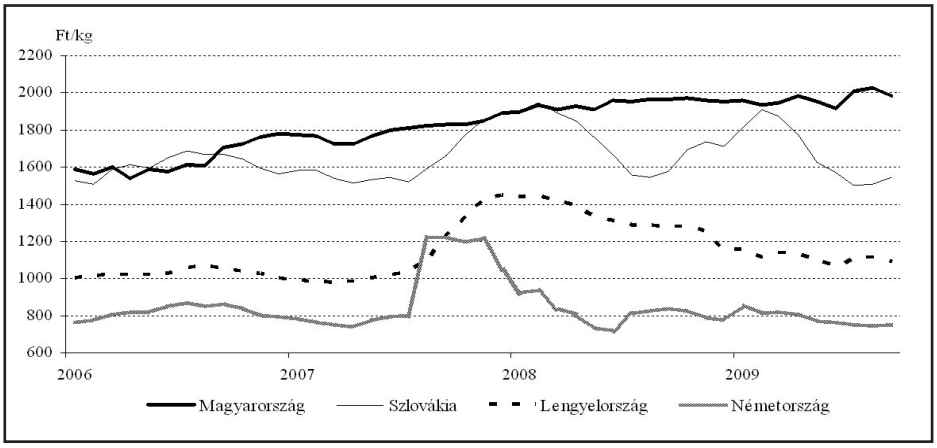

Forrás: APA ATIS, GUS-ZSRIR, ZMP

tej árának 10%-os emelkedése a vaj árában 6%-os árnövekedést indukált. Lengyelországban 2008-ban 15%-kal nőtt a vaj ára, holott a nyerstej ára csak 2%-kal drágult. Németországban ellentétes irányba változott a nyerstej és a vaj fogyasztói ára, míg 2008-ban a nyerstej ára 3%-kal emelkedett, a vaj fogyasztói ára 15%-kal csökkent.

A vaj fogyasztói árának áfatartalma (8. ábra) – a sajtéhoz hasonlóan – *Magyarországon és Szlovákiában volt a legmagasabb*, 2008-ban 16,6%, illetve 16%, és Lengyelországban, illetve Németországban a legalacsonyabb, 6,5%. Németországban 2008-ban 84%-kal, Lengyelországban 73%-kal volt kevesebb a fogyasztói ár áfatartalma, mint Magyarországon. A kereskedelmi árrés 2008-ban a fogyasztói ár 30%-a volt Lengyelországban, 28%-a Magyarországon és Szlovákiában, és mindössze 4%-a Németországban.

8. ábra

A vaj fogyasztói árának fázisárai az EU néhány tagállamában (2006–2008)

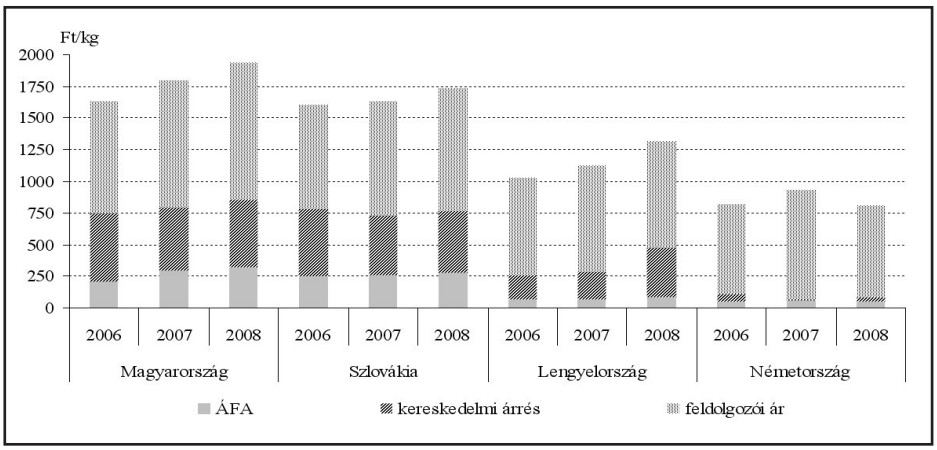

Forrás: APA ATIS, GUS-ZSRIR, ZMP

A vaj fogyasztói árának legjelentősebb része a feldolgozói ár, ami Magyarországon és Szlovákiában egyaránt 56%-ot, Lengyelországban 63%-ot, Németországban 89%-ot tett ki a fogyasztói áron belül 2008-ban. *A négy ország közül Magyarországon és Szlovákiában volt a legalacsonyabb a feldolgozói ár aránya 2008-ban, ellenben értékben mindkét országban jelentősen meghaladta a másik két ország árait.* A vaj feldolgozói ára Magyarországon 23%-kal volt magasabb a lengyelországi, 32%-kal a németországi feldolgozói áraknál, míg a szlovákiai feldolgozói ár 13%-kal haladta meg a lengyel, 25%-kal a német feldolgozói árakat 2008-ban.

A vaj fogyasztói ára 2006–2008 között Magyarországon 19%-kal, Szlovákiában 7%-kal, Lengyelországban 28%-kal nőtt, míg Németországban 1%-kal csökkent. *Magyarországon a vaj fogyasztói ára jelentősen megugrott 2006–2008 között, ami az áfa 52%-os és a feldolgozói ár 23%-os emelkedésével magyarázható.* A feldolgozói ár Szlovákiában 18%-kal, Lengyelországban 8%-kal, míg Németországban 4%-kal növekedett 2008-ban. Magyarországon a kereskedelmi árrés csupán 1%-ot változott a vizsgált három évben, miközben Szlovákiában 9%-kal, Lengyelországban és Németországban pedig csaknem duplájával emelkedett.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) AKI PÁIR Agrárgazdasági Kutató Intézet Piaci Árinformációs Rendszer https://pair.aki.gov.hu – (2) APA ATIS Pôdohospodárska platobná agentúra http://www.apa.sk– (3) CIRCA Communication & Information Resource Center Administrator http://www.circa.europa.eu/ – (4) Európai Bizottság (2009a): *Dairy market situation 2009. Communication from the Commission to the Council*. Brussels: European Commission – (5) GfK Gesellschaft für Konsumforschung GmbH. http://www.gfk.de – (6) GUS Główny Urząd Statystyczny http://www.stat.gov.pl – (7) KSH Központi Statisztikai Hivatal http://www.ksh.hu – (8) MINROL Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi http://www.minrol.gov.pl – (9) Popp J. – Potori N. (szerk.) (2009): *A főbb állattenyésztési ágazatok helyzete*. Agrárgazdasági tanulmányok 2009/3. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet – (10) SUSR Štatistický úrad SR http://www.statistics.sk – (11) ZMP Zentrale Markt- und Preisberichtstelle GmbH. http://www.zmp.de